

מלחמת התשה

אליזבט צורקוב

סדרת הפגנות נגד השלטון הסורי הפכה לחמש שנים של מלחמת אזרחים עקובה מדם • על מה הם נלחמים? מדוע מתערבות ארה"ב, סעודיה ורוסיה? איך כל זה משפיע על ישראל? מתי זה ייגמר? ומה יישאר עד אז מסוריה? • כל מה שצריך לדעת על המלחמה שגבתה עד כה את חייהם של כחצי מיליון בני אדם

איך הכל התחיל?

במרץ 2011 פרצו ברחבי סוריה הפגנות לא-אלימות נגד המשטר הדיקטטורי, האבטלה והשחיתות. הן דוכאו על-ידי אסד ביד קשה, מה שרק עודד את התפשטותן לשאר חלקי המדינה ולחיוזוק הררישה להפלת המשטר, בדומה למדינות "האביב הערבי" האחרות. לאחר מספר חודשים של הפגנות לא-אלימות החלו חיילים שערקו מצבא סוריה ואזרחים מושיעים להגן בכוח על מפגינים, ולאחר מכן אף לתקוף עמדות של צבא אסד. ב-2012 גבר השימוש של צבא אסד באש ארטילרית ואווירית, ומספר ההפגנות והמשתתפים בהן פחת. סוריה עברה מהתקוממות עממית למלחמת אזרחים.

המורדים, חלשים ומפורדים, אימצו בתחילה את דרישות המפגינים: הפלת משטר אסד, שוויון ודמוקרטיה. אולם, בסוף 2011 הוקמו גרעינים קטנים של קבוצות קיצוניות וג'יהאדיסטיות, שהתחזקו מאוד מאז בזכות אמצעי הלחימה שהזרימו אליהם שיח"ם סונים קיצוניים ממדינות המפרץ. כדי לזכות בתמיכתם החלו קבוצות המורדים, שפעלו בדרך כלל תחת השם "צבא סוריה החופשי", להקצין את הרטוריקה נגד העדה העלווית השלטת בסוריה, ואימצו סגנון לבוש ודיבור מוסלמי ארוק. הקבוצות שהתעקשו לשמור על אידאולוגיה חילונית התקשו לגייס תמיכה מהמערב, ולכן ערקו רבים מלוחמיהן לקבוצות קיצוניות יותר. בעקבות הריבוי באמצעי לחימה ובכוח אדם, באו ההצלחות בשדה הקרב ומשכורות טובות יותר ללוחמים. בהדרגה החלו גם מדינות המפרץ ותורכיה לתמוך במורדים, אך העדיפו לרוב לתמוך בקבוצות חזקות ואפקטיביות – כלומר אסלאמיסטיות.

עם התחזקות המורדים והחלשות הצבא החל המשטר לאבד שליטה על שטחים נרחבים בסוריה, והמנהיג העליון של איראן הורה לחזבאללה בלבנון להתערב לטובת משטר אסד. איראן וחזבאללה סייעו באימונם

קבוצות המורדים שהתקשו לשמור על אידיאולוגיה חילונית התקשו לגייס תמיכה מהמערב, ולכן ערקו רבים מלוחמיהן לקבוצות קיצוניות יותר

של עשרות אלפי סורים, שהתגייסו למיליציות המאורגנות תחת השם "כוחות ההגנה הלאומיים". איראן חימשה, אימנה, מימנה ושלחה לשדות הקרב בסוריה אלפי לוחמים שיעים נוספים מעיראק וכן פליטים שיעים מאפגניסטאן ופקיסטאן החיים באיראן. בזכות המעורבות האיראנית הצליח משטר אסד לייצב את שליטתו על מערב סוריה, בייחוד סביב חומס והגבול עם לבנון.

באפריל 2013 הכריז מנהיג אל-קאעדה בעיראק, אבו בכר אל בגדאדי, על הקמת "המדינה האסלאמית בעיראק ובלבאנט" (דאע"ש) וניסה לכפות על ג'בהת א-נוסרה, זרוע אל-קאעדה בסוריה, להסתפח לארגונו. מנהיג ג'בהת א-נוסרה סירב, וכתוצאה מכך עזבו אותו אנשיו הקיצוניים ביותר (בעיקר הלוחמים הזורים) והצטרפו לדאע"ש. דאע"ש התרכזו בביסוס שלטונו באזורים שהיו בשליטת המורדים, והותיר להם את המלחמה בצבא אסד. בינואר 2014 פתחו ארגוני המורדים הסורים במתקפה נרחבת על דאע"ש והצליחו לסלקו מחומס, פאתי דמשק, אידליב, לאד'קיה ומערב חלב.

כך התעצבה המפה המוכרת לנו כיום: שליטה של המורדים בצפון-מערב ובדרום סוריה, דאע"ש במזרח, המשטר במרכז-מערב והכורדים בצפון. אלפי מורדים נהרגו במלחמה בדאע"ש, והתמקדות המשטר בלחימה במורדים ב-2014 (תוך התעלמות מדאע"ש) החלישה את המורדים והקשתה עליהם לכבוש שטחים נוספים מידי המשטר. ב-2015 השתנתה המגמה והמורדים נחלו שוב הצלחות צבאיות נגד המשטר באזורים אסטרטגיים כמו דמשק. הצלחות אלה הובילו להתערבות הצבאית של רוסיה בספטמבר 2015, התערבות אשר הטתה את הכף בשדה הקרב שנית לטובת המשטר.

מהי עמדת בני העדות השונות בסוריה בנוגע למלחמה?

ערב ההתקוממות היוו **הסונים הערבים** 64 אחוז מאוכלוסיית סוריה. הם היו הרוב, במיוחד אם מוסיפים לספירה את הסונים הכורדים, אך סבלו מאפליה תחת שלטון אסד העלווי, ועל כן לא פלא שרוב המפגינים עם פרוץ ההתקוממות היו סונים. הסונים הערבים, בייחוד בני מעמד הפועלים, הפכו למורדים. מיעוט מקרב הסונים – אלה שזכו לחסדי המשטר, נהנו מהרפורמות הניאו-ליברליות שלו או שירתו בצבא – ממשיתים לתמוך במשטר אסד גם כיום. מיליוני סונים אשר סולדים ממנו חיים גם הם תחת שלטון אסד, בהיעדר חלופה טובה יותר ובשל הנגישות הגבוהה יחסית לסיוע בין-לאומי.

הכורדים, ברובם המכריע סונים, היוו כ-16 אחוז מאוכלוסיית סוריה ערב ההתקוממות. הכורדים הם העדה שמשטר הבעת' דיכא בצורה הקשה ביותר, והיה אך טבעי שבניה ובנותיה יצטרפו להתקוממות. ההפגנות באזורים הכורדים הובלו בעיקר על-ידי צעירים א-פוליטיים ומפלגות סוריות-כורדיות קטנות. כוחות המשטר לא ירו במפגינים באזורים הכורדים ואף פעלו לרצותם, בתקווה למשוך אותם לצד המשטר.

ב-2012, לאחר שמורדים סורים השתלטו על מזרח העיר חלב, הסיג המשטר את רוב כוחותיו מהאזורים

הכורדים והעביר את השליטה ל-PYD, הזרוע הסורית של המיליציה הכורדית התורכית. כיום שולטת המפלגה באון באזורים הללו ומדכאת את מתנגדיה. הכורדים בסוריה, תומכי ומתנגדי ה-PYD כאחד, תומכים בבירור באוטונומיה כורדית.

העדה העלווית היוותה לפני המלחמה 10 אחוז מאוכלוסיית סוריה, והקהילה השיעית הקטנטנה היוותה פחות מאחוז אחד מהאוכלוסייה. בתחילת ההתקוממות הציג אסד את המוחים כקיצונים וכטרוריסטים, שמות קוד לסוגים בפוליטיקה הסורית. התעמולה ניגנה על פחדיהם ההיסטוריים של העלווים והשיעים, כמיעוטים נרדפים לשעבר, והבטיחה את נאמנותם למשטר מתוך יראה לגורלם בהיעדרו. שתי העדות, הנושאות בנטל הלחימה למען המשטר יותר מכל עדה אחרת, שילמו מחיר גבוה מאוד על נאמנותן: לפחות 10 אחוז מהגברים בגיל לחימה נהרגו. מאחר שעלווים ושיעים תועדו כביצוע פשעי מלחמה מחרידים, הם לא יניחו את נשקם אלמלא יזכו בערובות שערותיהם בטוחות.

הנוצרים היוו חמישה אחוז מאוכלוסיית סוריה עם פרוץ המלחמה. רובם חיו בדמשק, בחלב ובאזור המכונה "ואדי הנוצרים" סמוך לגבול לבנון. רבים מקרבם תמכו בהתקוממות כאשר החלה, אך בשל ההקצנה בשורות המורדים הסורים, הם משלימים בלית ברירה עם שלטון אסד. מנוסה המונית של נוצרים למדינות שכנות ולמערב בעקבות מלחמת האזרחים דיללה את שיעורם באוכלוסייה לשלושה אחוז בלבד. הגירתם למערב קלה יחסית, בזכות קרובי משפחה שהיגרו מסוריה בעשורים האחרונים.

ערב ההתקוממות היוו הדרוזים שלושה אחוז מאוכלוסיית סוריה, והאסמאעילים אחוז אחד. עדות אלו התפלגו מהזרם השיעי באסלאם לפני מאות שנים ודתם חשאית וידועה לכוהני הדת בלבד, כך שבאופן מעשי הרוב המכריע של שתי הקהילות הוא חילוני. צעירים דרוזים ואסמאעילים הצטרפו להתקוממות נגד משטר אסד, אך רוב בני הקהילות לא צידדו במפגינים. כיום, על-מנת לשמור על ביטחונם האישי עליהם להתגייס למיליציות של המשטר שפועלות באזורי מחייתם, אך עשרות אלפים מקרבם מסרבים לשרת בצבא ולהישלח לחזיתות מרוחקות. קהילות אלו כמעט ולא נפגעו במלחמה.

הקהילה הפלסטינית הגדולה בסוריה – למעלה מחצי מיליון נפש – אינה מהווה שחקן משמעותי במלחמה. פלסטינים-סורים רבים הביעו תמיכה בהתקוממות, אך ביקשו להרחיק את שכונותיהם מסכנה. עם התפשטות הלחימה הופצצו גם הם על ידי משטר אסד, ועל "בירתם", מחנה הפליטים ירמוכ מדרום לדמשק, הוטל מצור אכזרי במיוחד. הקהילה הפלסטינית-סורית נפגעה בצורה הקשה ביותר מהמלחמה בסוריה, בין היתר משום שירדן ולבנון השכנות אינן מעוניינות לקלוט פלסטינים נוספים לשטחן.

מי נגד מי?

בסוריה לוחמים כיום ארבעה גושים עיקריים: המשטר הסורי ובני בריתו, המורדים הכורדים, קבוצות מורדים סוריות ערביות שונות, ודאע"ש. המשטר הסורי נלחם בעיקר במורדים הסורים ולעתים רחוקות בדאע"ש, המורדים הסורים נאבקים בדאע"ש ובאסד, המורדים הכורדים נלחמים נגד דאע"ש, ודאע"ש נלחמים בכולם. לא פשוט להעריך את סדר הגודל של כל אחד מהכוחות, בשל הנטייה של קבוצות להפריז בגודלן או להמעיט בו מסיבות פוליטיות, אך אלה ההערכות המקובלות כיום על חוקרים וארגוני מודיעין:

הצבא הסורי ובני בריתו הם כיום אסופה של מיליציות הנאבקות לשמור על שלטונו של אסד בכל מחיר. עם זאת, מידת המחויבות של הלוחמים לחזון זה משתנה: לוחמי המיליציות הסורים הם החוליה החלשה ולכן הם משמשים, לרוב, ככוח תומך לחימה בלבד, ומותירים ללוחמים הזרים את מלאכת הלחימה עצמה. בניגוד להצהרות המשטר, עיקר מאמציו של הצבא הסורי ותומכיו מופנה בעיקר נגד המורדים הסורים, ולא נגד דאע"ש. הכוחות הלוחמים למען המשטר כוללים כרגע את:

1. צבא סוריה נחלש מאוד בשל אבידות, עריקות והשתמטויות משרה הקרב. ערב ההתקוממות מנה הצבא כ-220 אלף חיילים; כעת מונה הצבא 70 אלף חיילים כשירים לכל היותר. חיילי הצבא סונים ברובם, אך רוב הקצינים הבכירים עלווים. גם ביחידות רגילות, כמו חיל האוויר והכוחות המיוחדים, משרתים בעיקר עלווים. החיילים הסונים הרבים, אשר גויסו בכפייה תוך כדי לחימה, משמשים כבשר תותחים ומחוזרים בארונות קבורה למשפחותיהם. כיום מתמקדות רוב יחידות הצבא הסורי בהחזקת שטח ובמגננה, ולא בהתקפה; הפעילות הצבאית ההתקפית מתבטאת בעיקר בהפצצות חסרות אבחנה אבחנה של חיל האוויר, ובתקיפות קרקעיות של יחידות העילית העלוויות.

2. צבא רוסיה משמש כחיל האוויר של משטר אסד, ומספק אימונים והדרכה לצבא סוריה ולמיליציות התומכות במשטר. בשדה הקרב פועלים גם הכוחות המיוחדים של צבא רוסיה. על-פי הערכה ערכנית אחת, מספר החיילים הרוסים בסוריה נע בין 10,000 ל-15,000 חיילים.

3. מיליציות סוריות מקומיות הוקמו על-ידי המשטר הסורי ובני בריתו איראן וחזבאללה. בתחילת ההתקוממות העממית נגד השלטון, השתמש המשטר ברשתות פשע עלוויות שכינו "שביחה" לדיכוי ההפגנות. מאוחר יותר השתתפו מיליציות אלה, לצד הצבא, בטבח במשפחות סוניות שלמות ברחבי המדינה. ב-2012 אוגרו השביחה ומיליציות מקומיות אחרות לכדי "כוחות ההגנה הלאומיים", אשר אומנו על ידי חזבאללה ואיראן. לצד "כוחות ההגנה", המונים כמאה אלף איש, פועלות כיום שלל מיליציות נוספות. יחד מונות כל המיליציות התומכות במשטר כ-150 אלף איש. תפקידן העיקרי הוא הגנה על שטחים שנכבשו על-ידי יחידות העילית או המיליציות הזרות. רבים מלוחמיהן התגייסו משיקולים כלכליים או כדי להתחמק משירות צבאי, שנחשב (בצדק) למסוכן יותר.

4. מיליציות שיעיות ג'יהאדיסטיות זרות, המונעות מאידיאולוגיית "שלטון חכם הדת" האיראנית-שיעית, נהנות מחימוש, מימון ואימון איראני ומהוות חלק מ"תנועות ההתנגדות" שהוקמו על-ידי איראן בלבנון ובעיראק. מלבדן משגרת איראן לשדות הקטל בסוריה, לעתים קרובות בכפייה, פליטים אפגאנים ופקיסטאנים החיים באיראן. הערכה ערכנית מלמדת שמספר הלוחמים במיליציות אלו עומד על כ-22,000. למרות מספרם הקטן יחסית, נלחמים כוחות אלה במורדים הסורים ואחראים על כיבוש שטחים, בסיוע אווירי של חיל האוויר הרוסי.

5. כוח קודס של משמרות המהפכה, הגוף האחראי על הגברת השפעתה האזורית של איראן, החל להעניק ייעוץ צבאי לצבא סוריה בתחילת מלחמת האזרחים. בהדרגה הגבירה איראן את מעורבותה בסוריה ושלחה בין 7,000 ל-18,000 לוחמים ממשמרות המהפכה לשרה הקרב. ברומה למיליציות השיעיות, משמרות המהפכה נלחמות בחזית נגד המורדים הסורים.

הכוחות הפועלים נגד המשטר:

1. ארגון המדינה האסלאמית (דאע"ש) בסוריה מונה 15–10 אלף לוחמים, בהם סורים רבים, אך רוב המפקדים בארגון הם עיראקים, סעודים, תוניסאים וצ'צ'נים. רבים מהמקומיים שהצטרפו לארגון הם נערים או אזרחים שהיו זקוקים למקור פרנסה לאור העוני המחפיר באזורים שבשליטת דאע"ש. בסוף 2015 החל הארגון לגייס לוחמים בכפייה עקב מצוקת כוח אדם.

דאע"ש שולט כיום על כמחצית משטחה של סוריה, אך רוב השטח שבשליטתו מדברי ולא מיושב. כוחו של הארגון נעוץ ביכולתו להטיל אימה על אויביו גם מחוץ לשדה הקרב, וכן באמצעי לחימה חדישים שנלקחו מהצבא העיראקי ביוני 2014. לטענת הממשל האמריקאי, מאז שארה"ב הצטרפה לחימה נגד דאע"ש בסוריה ובעיראק, איבד הארגון כ-40 אחוז מהשטחים שבשליטתו. כיום נמצא דאע"ש במגמת נסיגה ברורה בעיראק ובסוריה, בזכות מתקפה משולבת מצד המורדים הכורדים, כוחות הביטחון העיראקיים, המיליציות השיעיות בעיראק וחיל האוויר האמריקאי.

2. המורדים הכורדים חברים, לצד מיליציות אשוריות וערביות, בקואליציה המכונה "הכוחות הדמוקרטיים הסורים" (SDF). הקואליציה מונה כ-50 אלף איש, אך בשעה שהכורדים בקואליציה שואפים לבסס אוטונומיה משלהם – המיליציות הערביות מעוניינות דווקא בסילוק דאע"ש או בהפלת משטרו של אסד. הקואליציה נתמכת על ידי ארה"ב ונלחמת כמעט אך ורק בדאע"ש. כך הצליחו הכורדים לכבוש שטחים מידי דאע"ש, לעתים תוך טיהור אתני של הקהילות הערביות שחיו בהם.

3. המורדים הערבים הסורים, המונים בין 90 ל-155 אלף איש, הם למעשה אוסף של למעלה מאלף (!) קבוצות שונות, רובן מקומיות, אשר עוסקות בהגנה על כפר בודד או שכונה. הקבוצות השונות מתחלקות לארבעה גושים, שלכל אחד מהם גישה מעט אחרת לגבי מקום הרת בחיים הציבוריים. הקבוצה הראשונה היא של קבוצות חילוניות המעוניינות בהחלפת משטר אסד בשלטון הוגן, דמוקרטי ושוויוני לכל אשר פועלות תחת השם "צבא סוריה החופשי". החזית הדרומית של צבא סוריה החופשי, למשל, הביעה מחויבות לעקרונות של זכויות אדם ודמוקרטיה. באופוזיציה הסורית בצפון המדינה מספר המורדים החילוניים דומה, אך כוחם חלש בהרבה יחסית לקבוצות קיצוניות שסביבם.

הגוש השני הם מורדים אסלאמיסטים מתונים שרבים מהם שואבים השראה מחזון תנועת האחים המוסלמים. הגוש השלישי הן קבוצות סלפיות המטיפות לגרסה שמרנית וקיצונית של האסלאם. חלק מהלוחמים הסלפיים מנוסים בלחימה נגד הכיבוש האמריקאי בעיראק, ומנהיגיהן משתמשים לרוב ברטוריקה מתסיסה נגד שיעים ועלוזים. בין קבוצות אלה ניתן למנות את אחראר א-שאם, כנראה הקבוצה הסורית הערבית הגדולה ביותר אשר מונה 15 אלף לוחמים, ואת צבא האסלאם המרוכזת בפאתי דמשק. קבוצות אלה מטיפות להחלת השריעה האסלאמית לאחר הפלת המשטר, אך מודעות לכך שהתעקשות על תביעה זו תכשיל כל מ"מ לסיום המלחמה. על כן חתמו כולן, למעט אחראר א-שאם, על מסמך הדרישות המאוחד של האופוזיציה הסורית, ובו תביעות לדמוקרטיה, לשלטון מרכזי מבוזר ולזכויות למיעוטים.

הקבוצה הרביעית של ארגוני מורדים סורים בסוריה מורכבת מקבוצות ג'יהאדיסטיות שונות, אשר חותרות להקמת ח'ליפות אסלאמית עולמית לאחר "שחרורה" של סוריה. מדובר בקבוצות כמו ג'בהת א-נוסרה, זרוע אל-קאעדה בסוריה, וארגונים קטנים יותר כמו ג'ונד אל-אקצא וג'בהת אנצאר א-דין.

קבוצות אלה מחילות את השריעה באזורים בהם הן שולטות בצפון סוריה, ובניגוד לשאר הלוחמים בסוריה משתמשות כפיגועי התאבדות ככלי מלחמה. הדבר הופך אותן ליחידות חיוניות בהתקפה על מעוזים מבוצרים של משטר אסד. מלבד דאע"ש, אלה הן קבוצות המורדים היחידות הכוללות לוחמים זרים. מספר לוחמיהן מוערך בין 10 ל-15 אלף איש.

למה בחרה ארצות הברית להצטרף ללחימה המתמשכת בסוריה?

ארה"ב שואפת להחלשת כוחו של דאע"ש, תוך מעורבות מצומצמת ככל הניתן בסוריה. התוצאה היא המדיניות המבולבלת ביותר בהשוואה לכל המדינות האחרות המעורבות במלחמה. עם זאת, לארה"ב השפעה עצומה על השתלשלות האירועים בסוריה.

באפיק הדיפלומטי פועלת ארה"ב יחד עם מדינות המפרץ, תורכיה, רוסיה ואיראן למציאת נוסחה שתביא לסיום המלחמה בסוריה. במקביל מוביל משרד ההגנה האמריקאי, מאז ספטמבר 2014, את המאבק הצבאי בדאע"ש – ראשית באמצעות הפצצות אמריקאיות ובהמשך על-ידי סיוע צבאי למורדים הכורדים. קודם לכן ניסתה ארה"ב לגייס מורדים ערבים למשימה, אך נכשלה לאחר שדרשה מהם להתחייב שלא יילחמו נגד אסד. בנוסף, ה-CIA, בשיתוף פעולה עם מדינות המפרץ, תורכיה וירדן, מוביל אפיק פעולה שלישי ברמות אימונים וסיוע לחיזוק צבא סוריה החופשי.

למעשה, מאז שפרצה ההתקוממות בסוריה ביקש ממשל אובמה להימנע ממעורבות משמעותית באזור. בקרב אזרחי ארה"ב לא הייתה תמיכה ציבורית למעורבות כזו, ואובמה לא היה מעוניין לשלם את מחירו הפוליטי, המדיני והצבאי של כישלון. בנוסף, ארה"ב חששה שמאבק נחוש מדי באסד יסכן את המו"מ הגרעיני שהתנהל באותם ימים מול איראן.

גישתו של אובמה הייתה שנויה במחלוקת בממשל האמריקאי, וחזית אחידה של סוכנויות ממשל ומודיעין, יועצים בכירים ומומחים חיצוניים תמכו במעורבות אמריקאית עמוקה יותר בסוריה – בתחילה על-ידי סיוע למורדים (טרם התגבשותן של קבוצות קיצוניות בקרבם), ובהמשך באמצעות אכיפת אזורים ללא טיסה, במטרה להציל חיי אדם. כפי שחזו מומחים רבים, מדיניותה של ארה"ב ומהלכיה המהוססים, שהיו

ארה"ב שואפת להחלשת כוחו של דאע"ש, תוך מעורבות מצומצמת ככל הניתן בסוריה. התוצאה היא המדיניות המבולבלת ביותר בהשוואה לכל המדינות האחרות המעורבות במלחמה

מדיניותה של ארה"ב ומהלכיה המהוססים, שהיו בבחינת מעט מדי ומאוחר מדי, הובילו להחלשת המורדים המתונים ולהקצנה בקרב האסלאמיסטים

בבחינת מעט מדי ומאוחר מדי, הובילו להחלשת המורדים המתונים ועלייתם של גורמים קיצוניים על חשבונם. בתחילת 2013, אובמה נגרר לתמיכה בצבא סוריה החופשי לאחר שמדינות המפרץ החלו להזרים סיוע צבאי מסיבי לידי קבוצות מורדים אסלאמיסטיות קיצוניות. בשלהי 2014, דעת הקהל האמריקאית התהפכה, ולראשונה רוב תמך בהתערבות בסוריה, זאת בעקבות עריפת ראשיהם של שבוים אמריקאים. אובמה נאלץ להורות על תקיפות בסוריה ועל סיוע למורדים הכורדים, זמן קצר לאחר מכן, סביב הקרבות בקובאני בספטמבר 2014, אך אינו נוקט מדיניות ברורה ביחס לאסד. בפועל, ארה"ב מעדיפה לטפל בסימפטום – דאע"ש – ומוותרת לרוסיה את הובלת המאמץ הדיפלומטי והצבאי בסוריה.

מה מקווה רוסיה להשיג ממעורבותה במלחמה בסוריה?

היחסים בין רוסיה לבין משטר הבעת' בסוריה הם ארוכי-שנים, והם התחזקו במהלך מלחמת האזרחים. ההתערבות הרוסית לטובת משטר אסד בקיץ האחרון הצליחה לשנות את מאזן הכוחות בסוריה לטובת המשטר, ולחולל משבר הומניטרי חסר תקדים באזורים שבשליטת המורדים בסוריה.

שלושה אינטרסים מרכזיים עומדים מאחורי

התערבות המשטר הרוסי במלחמה: ראשית, פוטין מעוניין להבטיח שלטון אוהד לרוסיה בסוריה. שלטון כזה יהיה אחד משניים – או משטר רודני שבו העדה העלווית נהנית מהשפעה יתרה, או משטר פדראלי שבו המיעוט העלווי יוכל להמשיך לקיים יחסים עם רוסיה, איראן וחזבאללה, בניגוד לרצון הרוב הסוני בסוריה. שנית, המלחמה מהווה הזדמנות לביסוס מעמדה של רוסיה כמעצמה עולמית, שווה בכוחה ובהשפעתה לארה"ב. שלישית, המשטר הרוסי מעוניין לסכל כל התגבשות של נורמה בין-לאומית לפיה המערב מתערב נגד משטרים רודניים שטובחים באזרחיהם. נורמה כזו תגביל את חופש הפעולה של רוסיה מול מיעוטים מרדניים.

מה האינטרס המשותף לאיראן ולמשטר אסד?

האינטרסים המרכזיים של איראן בסוריה כרוכים זה בזה: שימור שלטון אוהד לאיראן בסוריה, והגדלת השפעתה האזורית. ברומה לרוסיה, איראן זקוקה למשטר לא דמוקרטי בסוריה שיהיה בן בריתה, או לפחות יאפשר לה להמשיך להעביר אמצעי לחימה

ההתערבות הרוסית לטובת אסד בקיץ האחרון הצליחה לשנות את מאזן הכוחות בסוריה לטובת המשטר, ולחולל משבר הומניטרי חסר תקדים באזורים שבשליטת המורדים

איראן זקוקה למשטר לא דמוקרטי בסוריה שיהיה בן בריתה, או לפחות יאפשר לה להמשיך להעביר אמצעי לחימה לחזבאללה

לחובאללה. איראן מעניקה לסוריה סיוע כלכלי וצבאי רחב היקף, ובלעדיו משטר אסד היה קורס. התלות הזו מזכה את איראן בהשפעה קריטית על קבלת ההחלטות בסוריה, בעיקר בשעת מלחמה. אם ברצונה להבטיח את הישרדות המשטר, תיאלץ איראן לשלוח לוחמים נוספים לאזור ולהעניק הלוואות לטובת ניהול המדינה.

איך תמכה תורכיה בדאע"ש - בניגוד לכוונותיה?

תורכיה מונעת משני אינטרסים מרכזיים בסוריה: הפלת משטר אסד והחלפתו בשלטון סוני; ומניעת צמיחתה של אוטונומיה כורדית משמעותית בצפון סוריה. זמן קצר לאחר ההתקוממות נגד אסד תורכיה החלה להעביר אמצעי לחימה לקבוצות מורדים שונות, ככל הנראה במימון קטרי וסעודי.

תורכיה אפשרה לעשרות אלפי סונים קיצוניים מרחבי העולם, שרובם התגייסו לבסוף לשורות דאע"ש, להיכנס לסוריה ללא הפרעה עד אמצע 2014 - כיוון שהם נאבקו בכורדים, ולעתים גם במשטר אסד. מאז החלה תורכיה לפקח על הגבול טוב יותר, ובמרץ 2015, בעקבות פיגועים של דאע"ש בשטחה, החלה תורכיה להקשות מאוד על התנועה מסוריה לשטחה ולהיפך.

על-מנת לסכל את הקמתה של אוטונומיה כורדית בסוריה ניסו התורכים, לשווא, למנוע מהאמריקאים להעניק סיוע צבאי למורדים הכורדים. כיום הם מנסים לסכל כיבוש שטחים ערביים ותורכמניים על-ידי הכורדים, בכדי למנוע רצף טריטוריאלי בין הקנטונים הכורדים.

לאן חותרות סעודיה וקטר?

המשטר הסעודי מעוניין להפיל את שלטון אסד ולהחליפו בשלטון אוהד, וכן להחליש את השפעתה האזורית של איראן. הסעודים תומכים במתנגדי אסד עוד מהימים הראשונים להתקוממות, בין היתר על-ידי העלמת עין מכספים שנשלחים לסוריה למטרות הומניטריות וצבאיות. עם זאת, בניגוד לתורכיה ולקטר, סעודיה נזהרת מתמיכה שיטתית בקבוצות קיצוניות, בעקבות ניסיונה המר עם ארגון אל-קאעדה. על כן הסעודים תומכים בעיקר ב"צבא סוריה החופשי".

קטר חותרת להחליף את משטר אסד בשלטון אסלאמיסטי אוהד ולהגדיל את השפעתה באזור, גם על חשבון סעודיה. היא מסייעת לקבוצות שהיא מחשיבה לאפקטיביות להפלת אסד, גם אם הן קיצוניות מאוד מבחינה אידיאולוגית, כמו ג'בהת א-נוסרה בעבר ואחרא א-שאם בהווה. גם קטר וגם סעודיה מעוניינות להפיל את אסד, אך התחרות ביניהן על ההשפעה בסוריה גרמה לפיצולים ולפילוג רב בשורות המורדים.

מה עושה ישראל לגבי המלחמה שמאיימת על גבולה הצפוני?

עד כה ישראל לא מסתמנת כשחקנית חשובה בכל הנוגע למתרחש בסוריה. היא אינה נוקטת עמדה רשמית, ופועלת להבטחת האינטרסים שלה: מניעת העברת אמצעי לחימה לחובאללה והבטחת שקט לאורך הגבול. מאחר שהמשימה האחרונה תלויה עתה ביחסים תקינים עם אזרחים וקבוצות מורדים, ישראל

מעניקה סיוע הומניטרי לפצועים מדרום סוריה. עד כה טופלו כ-2,000 סורים בבתי-חולים בישראל. שיטת תיאום העברת הפצועים דרך צבא סוריה החופשי וקבוצות מתוננות אחרות מונע כמעט לחלוטין זליגה של לוחמים מקבוצות ג'יהאדיסטיות לטיפול רפואי בישראל (אנשי ג'בהת א-נוסרה, מצדום, מחסלים או כולאים סורים המקיימים קשר עם "היהודים").

הקזת הדם ההדרדית בין סונים לשיעים בסוריה והתחזקות השפעתן של איראן ושל חזבאללה במדינה גרמה לישראל לבקר את מדיניותה המאופקת של ארה"ב. ישראל הייתה מעוניינת שארה"ב ומדינות המפרץ יגדילו את הסיוע לקבוצות מורדים חילוניות, כדי להחליש את דאע"ש, חזבאללה ואיראן. נראה כי ישראל אינה מעניקה אינה מעניקה סיוע צבאי למורדים מצבא סוריה החופשי, אף שהללו נכונים לקבלו ממנה.

כיצד משחקת ירדן לטובת שני הצדדים?

האינטרסים העיקריים שמנחים את ירדן הם, כמו תמיד, יציבותה הפנימית והחלפת משטר אסד בשלטון נוח לירדן. מדיניות המשטר ההאשמי בכל הנוגע לסוריה זהירה מאוד, ומאז 2011 אף הפכה בהדרגה לנייטרלית. היא מאפשרת לסיוע צבאי ל"צבא סוריה החופשי" ולמיליציות שבטיות לעבור דרך גבולה, אך בניגוד לתורכיה, מנעה את כניסתם של לוחמים זרים לסוריה.

מספרם הגדול של פליטים סורים בירדן (מעל מיליון בפועל, אם כי המספר הרשמי נמוך יותר) מהווה נטל כבד על הכלכלה והתשתיות בירדן, ובשלהי 2014 ירדן החליטה לסגור את גבולה עם סוריה ולמנוע את כניסתם של פליטים נוספים.

כמה הרוגים גבתה המלחמה עד היום?

קשה במיוחד לאסוף מידע לגבי ההרוגים בסוריה, כיוון שהמשטר אינו מפרסם פרטים על אבידות מחשש לפגיעה במורל המתגייסים. האו"ם הפסיק לאסוף מידע בנושא ב-2013, בעקבות קשיים בהצלבת מידע.

ארבע רשתות פעילים סוריות אוספות מידע מפעילים מקומיים ברחבי המדינה, אך רק שתיים מהן מפרסמות את הפרטים המלאים על ההרוגים, אופן ומועד הריגתם. שתיהן סובלות ממחסור כאנשי קשר באזורים שבשליטת המשטר. הרשת הראשונה, "השאהידים של סוריה", מתעדת אך ורק הרוגים בצד של האופוזיציה. עד סוף ינואר 2016 תיעדו אנשיה מעל 147,000 הרוגים, 23 אחוז מתוכם לוחמים. על-פי נתוני "הרשת הסורית לזכויות אדם", עד סוף ינואר 2016 נהרגו בסוריה מעל 192,000 אזרחים (לא לוחמים), והכוחות הלוחמים למען משטר אסד אחראים להרג של כ-96 אחוז מהם. "המצפה הסורי לזכויות אדם", תיעד מעל 271,000 הרוגים עד פברואר 2016, מהם למעלה מ-122,000 אזרחים וכמעט 44,000 מורדים, אך מעריך כי בפועל נהרגו לפחות 370,000 חיילים ואזרחים. נתוני המצפה נחשבים לאמינים יחסית בכל הנוגע לאבדות מצד המשטר. לטענתם נהרגו עד כה למעלה מ-55,000 קצינים וחילים בצבא אסד, כמעט 38,000 מלוחמי המיליציות הסוריות בשירות המשטר, מעל 4,800 הרוגים זרים שנלחמו במסגרת המיליציות הג'יהאדיסטיות, וכ-2,500 חיילים וקצינים בצבא אסד שערקו ונהרגו בקרב או על-ידי המשטר.

מכון מחקר סורי הפועל ברמשק העריך כי בסוריה נהרגו עד כה כ-470,000 איש, והערכה זו ככל הנראה

קרובה לאמת. במספר זה נכללים גם 63,000 העצורים בידי המשטר, שדו"ח של האו"ם קבע כי נחשפו להשמדה שיטתית, להרעבה ולעינויים.

מה חושבים הסורים על המלחמה בסוריה?

הסקרים מעידים שרוב אזרחי סוריה עדיין תומכים במשטר דמוקרטי המעניק שוויון זכויות לכל (ע' 83-84 וגם סקר זה) ומאמינים ביכולתם להתגבר על מלחמת האזרחים (ע' 14). עם זאת, הסכם על כינונה של דמוקרטיה חוקתית בסוריה לא יהיה שווה את הנייר שעליו יחתם אם לא יוסדרו מנגנונים שיבטיחו את מניעתם של מעשי נקם. זוהי דאגה מרכזית של העלווים ושל השיעים, שרבים מהם היו מעורבים בפשעים נגד אוכלוסייה אזרחית סוגית בסוריה. מנגנונים כאלה יכולים לכלול כוחות לשמירת שלום או את פירוקן של קהילות מנשקן בהדרגה.

הסקרים מעידים שרוב אזרחי סוריה עדיין תומכים במשטר דמוקרטי המעניק ומאמינים ביכולתם להתגבר על מלחמת האזרחים. אך הסכם להקמת דמוקרטיה בסוריה לא יהיה שווה את הנייר שעליו יחתם אם לא יוסדרו מנגנונים שימנעו התפרצות של מעשי נקם

מה יעלה בגורלה של סוריה?

גם גורמי ביון בעלי משאבים ויכולות מתקשים להעריך לאן פניה של סוריה, ולראיה, הערכת המודיעין האמריקאית לגבי סוריה התבררה שוב ושוב. המחקר שלפניכם מבוסס על מידע גלוי ממקורות מגוונים ועל ראיונות עם סורים שחיים את המציאות היומיומית של המלחמה. לצערם של אזרחי סוריה, לרצונותיהם ולשאיפותיהם יש השפעה מוגבלת מאוד על עתידם, ומעצמות אזוריות ועולמיות משפיעות על גורלם יותר מאי פעם בעבר. המלחמה לא צפויה להסתיים בקרוב, כיוון שהשחקנים השונים אינם בשלים להסכם; משטר אסד, כמשטרים דיקטטוריים רבים, אינו נכון לנהל משא ומתן על סיום שלטונו; האופוזיציה הסורית, למרות מודעותה הגוברת למגבלותיה, אינה מוכנה לזנוח את הדרישה לסיום שלטון אסד. אך אפילו אם אסד והמורדים יאולצו להגיע להסכם על-ידי המדינות התומכות בהם, קבוצות ג'יהאדיסטיות דוגמת דאע"ש וג'בהת א-נוסרה לעולם לא יסכימו להניח את נשקן. המשמעות היא המשך שפיכות הדמים, גלי הפליטים הנמלטים והחרבת המדינה.

כיצד יכולות ישראל ומדינות המערב לקדם את סוף המלחמה?

ישראל מוגבלת מאוד מבחינת מה שהיא יכולה או צריכה לעשות בסוריה: כל גורם מקומי שייחנה מתמיכתה ישלם על כך בפופולריות שלו בסוריה עצמה ובעולם הערבי. לכן טוב תעשה ישראל אם תמשיך להעניק סיוע הומניטרי לתושבי דרום סוריה וטיפול רפואי לפצועים, אך בהיקפים גבוהים יותר.

למעורב אין פתרונות פשוטים בסוריה בנסיבות הנוכחיות, וכל ניסיון הרגעה יהיה חייב לשלב מרכיבים דיפלומטיים ומגננוני בקרה על-מנת למנוע מעשי טבח המוניים וטיהורים אתניים. הסכם שלום אפשרי יכול לכלול את עקרונות החוקה העתידית של סוריה, כך שלאחריו אסד יעזוב את השלטון ותיערכנה בחירות. כל הסכם יהיה חייב לכלול ערובות לכך שכל מי שביצע פשעי מלחמה בסוריה (פגיעה מכוונת באזרחים) לא יועמד לדין, למעט אולי בכירים בעמדות מפתח. פתרון כזה לא יספק את רצונם של סורים סונים רבים, שרוצים שאלה שפשעו נגדם יועמדו לדין. אלא שהאלטרנטיבה היא העמדתם לדין של רוב הגברים העלולים והשיעיים בסוריה, מה שימנע כל סיכוי להשגת הסכם שיעצור את הלחימה. כך או אחרת, בכל סכני השיחות הקודמים היה משטר אסד הגורם העיקרי שסיכל מו"מ רציני; אפילו קבוצות סוריות קיצוניות למדי, דוגמת "צבא האסלאם", הביעו נכונות לנהל משא ומתן וויתרו על דרישתן להקים מדינה בעלת אופי דתי בסוריה.

מאחר שרוודנים לא מוותרים על שלטונם מרצונם החופשי, המערב יידרש להגביר את הלחץ הצבאי על משטר אסד כדי לגרום לו לחתום על הסכם: סיוע למורדים המתונים על-ידי הכרזה על אזורים אסורים לטיסה מעל אזורים שבשליטת המורדים ושליחת אמצעי לחימה רבים יותר ומשכורות גבוהות לאנשי "צבא סוריה החופשי". צעדים אלו יפחיתו את ההרג בסוריה, ישפרו את המצב ההומניטארי המחריד באזורים שבשליטת המורדים ויביאו לחזרתם של לפחות חלק מהפליטים לסוריה. בנוסף, צעדים אלה יטו את מאזן הכוחות בסוריה לרעת המשטר והמורדים הקיצוניים יותר.

המורדים הסורים המחזקים יוכלו להתמודד לא רק מול צבא המשטר, אלא גם מול דאע"ש, ג'בהת א-נוסרה וארגונים ג'אהאדיסטים אחרים. הסורים צריכים להיות אלו שישחררו את האזורים שבשליטת הג'אהאדיסטים, כיוון שהם היחידים שנהנים מלגיטימציה עממית בשטחים אלה; כל פתרון אחר עלול לגרור תגובת-נגד של האוכלוסייה ולציפוף השורות סביב הג'אהאדיסטים.

המאבק בדאע"ש פשוט יחסית, כיוון שהארגון שולט באזורים מובחנים, מותש ממלחמתו במורדים הנמשכת מאז תחילת 2014, ואינו נהנה מתמיכה עממית משמעותית. ההתמודדות מול ג'בהת א-נוסרה מסובכת הרבה יותר, משום שהתנהלותם הפרגמטית קנתה להם מידה מסוימת של תמיכה עממית, וכן כיוון שהם שולטים בשטחים שבהם שולטים גם מורדים. רבים מלוחמי הארגון חרורי אידיאולוגיה מיליטנטית, ואותם יהיה צריך להביס בשדה הקרב. אם יזכו המורדים לסיוע צבאי וכלכלי מהמערב, סביר שיהיו נכונים יותר לפתוח חזית נוספת ולהיאבק בג'בהת א-נוסרה.

מה עלה בגורל הפליטים הסורים?

כשישה מיליון פליטים נמלטו מסוריה במהלך המלחמה. מתוכם, 4.8 מיליון פליטים רשומים חיים במדינות המזרח התיכון – תורכיה, לבנון, ירדן, עיראק ומצרים – וכןראה לפחות מיליון פליטים נוספים שאינם רשומים. המדינה שקלטת את מספר הפליטים הגדול ביותר היא תורכיה, עם למעלה מ-2.7 מיליון פליטים (חלקם עזבו בינתיים לאירופה), אך המדינה שקלטת את מספר הפליטים הגדול ביותר ביחס לגודל

אוכלוסייתה היא לבנון – כל אדם רביעי בלבנון כיום הוא פליט סורי.

להערכת המומחה פבריס בלאנש, 80 אחוז מהפליטים הסורים הם סונים, 10 אחוז כורדים, 8 אחוז נוצרים ורק אחוז אחד עלווים ושיעים. ההבדל ברפואי הפליטות נובע מהמדיניות המכוונת של משטר אסד להבריח את האוכלוסייה הסונית באמצעות מעשי

טבח, הפגזות והפצצות כבדות. כתוצאה מגלי הפליטות הגדולים השתנתה הדמוגרפיה בסוריה לטובת העלווים והדרוזים ולרעת הסונים והנוצרים.

רוב הפליטים הסורים חיים בתנאים קשים מאוד במדינות האזור, ומנסים להתפרנס בכוחות עצמם. משפחות מהמעמד הבינוני-גבוה ומעלה הן היחידות שיכולות לשלם את מחיר ההברחה לאירופה, שם הן זוכות לסיוע אמיתי מהמדינות הקולטות. אמנים, אתאיסטים, להט"בים ועוד פורחים במקומות מושבם החדשים באירופה, אך רוב הפליטים מתקשים ללמוד את השפה ולהסתגל לתרבות ולמזג האוויר, וסובלים מגעגועים עזים למשפחה ולחיים שנטשו מאחוריהם. רבים מהפליטים באירופה צפויים להישאר ביבשת, בעוד שהפליטים במזרח התיכון, הסובלים מתנאי מחיה איומים, ישובו לסוריה בהדרגה כאשר יתבסס בה משטר שיאפשר זאת.

לאזרחים שאיתרע מזלם ונתרו בסוריה קשה להימלט ממנה כיום. ירדן סגרה את גבולה לפליטים בשלהי 2014, לבנון החלה לדרוש ויזה מסורים בינואר 2015 ותורכיה אטמה את הגבול במרץ 2015. כמעט כל מי שהצליחו לעבור את הגבול מאז שילמו למבריחים מאות דולרים. במילים אחרות, רוב האזרחים שנתרו בסוריה אינם יכולים לשלם את המחיר הנדרש על-מנת להגיע למדינות השכנות, קל וחומר לאירופה.

אליזבת צורקוב

עמיתת מחקר בפורום לחשיבה אזורית ופעילת זכויות אדם. תחומי מחקר ובתיבה: סוריה, רשתות חברתיות ומאבקים לשינוי דמוקרטי במזרח התיכון.

lizrael@gmail.com

